

Współczesna Czechosłowacja

EDWARD BENESZ

(* 28. 5. 1884 † 3. 9. 1948)

Ze śmiercią Edwarda Benesa odszedł z tego świata wielki patriota czeski i nieprzeciętnej miary polityk. Był uczniem, współpracownikiem, przyjacielem i następcą Tomasza Garrigue Masaryka i miał z nim wiele cech wspólnych. Tak jak Masaryk był w najlepszym znaczeniu tego wyrazu *self made man*, całą swą świetną karierę życiową, która zawiodła go na najwyższe i najbardziej odpowiedzialne stanowiska państwowe zawdzięczał nie pomyślnemu zbiegowi okoliczności, ani zręcznemu wyzyskaniu sprzyjającej koniunktury, lecz wyłącznie własnej pracy i własnemu talentowi. Tak jak Masaryk był z powołania przede wszystkim uczonym i profesorem. Życie, a zwłaszcza politykę, traktował tak, jak badacz traktuje przedmiot swego naukowego badania. „Od socjologii teoretycznej — takie znamienne wyznaczenie napisze Benesz, wówczas od kilku lat minister spraw zagranicznych, w pamiętnikach obejmujących okres wojny europejskiej¹⁾ — od socjologii teoretycznej przeszedłem podczas wojny do socjologii praktycznej, to jest do polityki. Zawsze z całą świadomością ujmowałem politykę naukowo i jeśli podczas wojny i po wojnie uzyskałem pewne sukcesy, główną tego przyczyną jest fakt, że zawsze i wszędzie stosowałem do zagadnień politycznych moją filozofię i moją metodę naukową“.

Studia wyższe odbywał za granicą, w Paryżu i Dijon, w Londynie i Berlinie. Po powrocie do kraju określi sam siebie jako „Europejczyka politycznie i filozoficznie ukształtowanego w Paryżu i Londynie“. W 1908 ogłosił we Francji pierwszą, większą pracę: rozprawę doktorską pt. *Le problème autrichien et la question tchèque*. Rozwijał w niej i uzasadniał program federalizacji i demokratyzacji monarchii austro-węgierskiej. Trudno ocenić, w jakim stopniu program ten był wyrazem realizmu politycznego człowieka, który nie widział na razie warunków, pozwalających na pełne urzeczywistnienie dążeń narodowych czeskich, wysuwał więc zadania możliwe do zrealizowania drogą ewolucji, w jakimś zaś stopniu był to wynik jego „fanatycznej prawie wiary w siłę i moc zasad demokratycznych“, które zdolne byłyby „przetworzyć i odnowić imperium (austriackie) w kierunku federalizmu i idei Palackiego i Havlička“. Kiedy Benesz doszedł do wniosku, że nie był to program realny — ustalić nie sposób.

W każdym razie w chwili wybuchu wojny w 1914 r. stanął u boku Masaryka do pracy niepodległościowej czeskiej o zdecydowanie anty-austriackim nastawieniu. Został w tym dziele najbliższym współpracownikiem tego wy-

¹⁾ Cytuję według tłumaczenia francuskiego *Souvenirs de guerre et de révolution 1914—1918. La lutte pour l'indépendance des peuples*: Paris 1928—29, 2 tomy. W tłumaczeniu polskim wyszła tylko część pierwsza.

bitnego człowieka i położył olbrzymie zasługi dla utworzenia państwa czechosłowackiego. Przyczyny wielkich sukcesów polityki czeskiej podczas wojny europejskiej charakteryzował we właściwym sobie stylu przejętym od Masaryka bardziej jak profesor niż jak polityk. „Nasza koncepcja historyczna i filozoficzna wojny, nasza koncepcja polityki w ogóle dała nam właściwy pogląd na to, co powinniśmy zrobić, i na sposób, w jaki powinniśmy to zrobić. To było naszą siłą i w znacznym stopniu tajemnicą naszego powodzenia“. Benesz miał tu na myśli ewolucję stosunków w Europie w kierunku demokracji. W wojnie widział „epizod wielkiej walki ludzkości o postęp demokracji“, epizod, który postęp ten znacznie przyspieszył. Zgodnie z naturalnym rozwojem stosunków, jednym z jej skutków musiało być wyzwolenie uciemnionych narodowości w Europie Środkowej.

W pierwszym okresie powersalskim lat dziesięciu czy dwunastu Benesz był pełen optymizmu. W swych przemówieniach i pismach owego okresu, w końcowych programowych uwagach *Souvenirs de guerre et de révolution* stale dawał wyraz silnej wierze, że Europa znajduje się na właściwej drodze rozwoju, że przeżyć może jeszcze różne kryzysy i powikłania, ale niewątpliwie prostą drogą zdąży ku polepszeniu i podwyższeniu warunków swego istnienia. „Pokój gospodarczy świata opiera się na demokracji gospodarczej życia międzynarodowego, podobnie jak pokoju politycznego szukać należy w demokracji polityki międzynarodowej, wyrażonej przez idee i działalność Ligi Narodów“.

Znowu trudno ocenić, w jakim stopniu poglądy te były wyrazem oficjalnego optymizmu ministra spraw zagranicznych, a w jakim naprawdę odpowiadały przekonaniom gruntownego znawcy i bystrego obserwatora życia współczesnego. To pewna, że mniej więcej od 1932 coraz bardziej malał jego optymizm, a możliwość wybuchu nowej wojny, i to w niezbyt odległym czasie, coraz poważniej rysowała się w jego umyśle.

Nadchodzącej burzy stawiał czoło osamotniony już nie jako towarzysz prac i działalności swego mistrza Masaryka, ale jako główny, istotny kierownik polityki czeskiej²⁾.

A jednak pomimo roli, jaką odegrał podczas strasznego dla Czechów kryzysu monachijskiego, pomimo swej owocnej akcji podczas wojny światowej, Benesz był z temperamentu i upodobania politykiem kompromisu, typowym przedstawicielem doby wersalskiej, człowiekiem, któremu najlepiej odpowiadała atmosfera Genewy i który najlepiej czuł się na terenie Ligi Narodów. Jego wielka i gruntowna wiedza polityczna oraz zdolności do kompromisu dały mu tam duży autorytet i zapewniały wpływ znaczny.

W historii Czechosłowacji Benesz zajmie poczesne miejsce tuż obok Tomasa Masaryka: prezydent-odnowiciel obok prezydenta-oswobodziciela.

Janusz Pajewski

²⁾ Działalność Benesza w czasie Monachium i podczas wojny światowej omówiona została w „Przeglądzie Zachodnim“ kompetentnym piórem p. Michała Straszewskiego w recenzjach książek Benesza: *Sest let exilu i Pameti*. Por. „Przegląd“ rok 1947, nr 3, str. 247–254 i rok 1948, nr 1, str. 78–87.